

■ Justitiekansler Tuomas Pöysti

Digitaliseringsvänlig lagstiftning tryggar rättigheter och ökar produktiviteten

Vi lever, arbetar, bedriver handel, utövar hobbyer och leker nuförtiden hela tiden i samspel med allt intelligentare datasystem och datanätverk. Vår kunskap och våra färdigheter kombineras med omfattande behandling av data som sker med hjälp av artificiell intelligens och andra databehandlingsmetoder. Detta ger oss mycket glädje, men också bekymmer. I rättsligt avseende finns det dessutom skäl att bedöma huruvida de nya teknologierna fördummar oss, eller om den nytta som de ger kommer hela samhället och olika företag och individer till godo, samt enligt vilka spelregler fördelarna och nackdelarna fördelas.¹

1 I USA har 41 delstater väckt talan mot Meta-bolaget bland annat på grund av att bolaget påstås ha vilselett allmänheten och låtit bli att uppge vilka skadliga konsekvenser användningen av deras sociala medier har för ungas psykiska och fysiska välmående på grund av att de är beroendeframkallande. Bolaget påstås även ha inkluderat vilseledande och manipulerande egenskaper i dem. Se Case 4:23-cv-05448. Talan finns tillgänglig här: <https://ag.ny.gov/sites/default/files/court-filings/meta-multistate-complaint.pdf>. Det finns även allt mer forskningslitteratur som påtalar de skadliga konsekvenserna av sociala medier och visar att omfattande användning av sociala medier indikerar problem, se exempelvis Kosola, S. (2022). Lapset, nuoret ja älypuhelimet – tukea 2020-luvun vanhemmille. Läkartidskriften Duodecim, <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk01305#s7#s7> och de källor som nämns där, samt den undersökning som utförts på grundval av svenskt material, Beeres, D. T., Andersson, F., Vossen, H. G. M., & Galanti, M. R. (2021). Social Media and Mental Health Among Early Adolescents in Sweden: A Longitudinal Study With 2-Year Follow-Up (KUPOL Study). *Journal of Adolescent Health*, 68(5), 953–960. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2020.07.042>. Denna tematik är central i den statsförfattningsrättsliga bedömningen och ändamålsenlighetsbedömningen i regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av lagen om grundläggande utbildning, RP 212/2024 rd, https://www.eduskunta.fi/SV/vaski/HallituksenEsitys/Sidor/RP_212+2024.aspx. Den nämnda lagen skulle begränsa användningen av mobila enheter på lektioner och etablera tydliga rättsliga grunder för uppställandet av spelregler inom detta område. En annan viktig dimension utgörs av den digitala teknologins effekter för produktiviteten och för olika förnyelser, samt hur dessa effekter fördelar sig mellan olika företag och nationalekonomier.

Som bäst leder digitaliseringen av den offentliga förvaltningen till att vardagen och skötseln av ärenden löper smidigt och till att det sker färre fel i beslutsfattandet.² Men har vi möjlighet att ens i rimlig utsträckning förstå i vilken riktning de program som bygger på stordata och artificiell intelligens styr oss? Förstår vi hur de helt eller delvis automatiserade beslut som berör oss fattas? Eller följer vi bara impulser precis som då vi orienterar efter en navigator, utan att närmare bekanta oss med vår omgivning? Har vi möjlighet att korrigera eventuella och till och med sannolika systemfel och felaktiga uppgifter? Här aktualiseras frågor om makt, välstånd och rättigheter samt om god förvaltning, liksom om marknadernas effektiva funktion i en digital miljö.

Under Europaparlamentets och kommissionens förra mandatperiod utarbetade unionen principiellt betydelsefull reglering rörande digitalisering och digital teknologi, men en av de viktigaste författningarna, unionens allmänna dataskyddsförordning (EU) 2016/679, utarbetades redan år 2016. De flesta unionsförordningar kräver kompletterande lagstiftning av medlemsstaterna trots att de är direkt tillämpliga. Unionens direktiv bör å sin sida alltid genomföras nationellt. Här möter man besvärliga dilemman i anslutning till den rättsliga samordningen av olika grundläggande fri- och rättigheter samt viktiga värderingar och principer. Det senaste exemplet på ett sådant fall utgörs av genomförandet av unionens dataakt (EU) 2023/2854.³ Förhandsgranskningen av författningarna, som hör till den övervakning av utövningen av regeringsmakt som enligt första meningen i grundlagens 108 § samt 111 § 2 mom. och 112 § i grundlagen ankommer på justitiekanslern i statsrådet, har därmed i stor utsträckning berört frågor rörande reglering av digitaliseringen. Detsamma gäller även i fråga om den övriga laglighetskontrollen av lagberedningen. Det ankommer på den högsta laglighetsövervakaren att

-
- 2 Inom justitiekanslerns laglighetskontroll uppdagades detta i samband med beredningen av justitiekanslerns avgörande gällande det automatiserade beslutsfattandet hos Folkpensionsanstalten. I avgöranden som innefattar kalkylering fattades i högre grad felfria beslut med hjälp av automation än då ärendena behandlades av tjänstemän, justitiekanslerns beslut OKV/131/70/2020, <https://oikeuskansleri.fi/-/kelan-automaattinen-paatoksenteko>.
 - 3 Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2023/2854 av den 13 december 2023 om harmoniserade regler för skälig åtkomst till och användning av data och om ändring av förordning (EU) 2017/2394 och direktiv (EU) 2020/1828 (dataförordningen), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SV/TXT/?uri=CELEX:32023R2854> och justitiekanslerns utlåtande om dess genomförande i Finland, som gavs i samband med förhandsgranskningen av författningarna, OKV/3082/21/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/eu-n-datasaadoksen-toimeenpano>.

dra försorg om de rättsliga villkoren för utvecklandet och utnyttjandet av digitaliseringen och automationen samt att se till att de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna, god förvaltning, rättsskyddet samt respekten för människovärdet och dess okränkbarhet tillgodoses i detta sammanhang.

I lagen om fördelningen av uppgifter mellan justitiekanslern i statsrådet och riksdagens justitieombudsman (330/2022) har justitiekanslern anförtrotts den högsta laglighetsövervakarens uppgifter i frågor som berör de allmänna grunderna för och utvecklandet av automationen inom förvaltningen. Det hör även i större omfattning till tyngdpunkterna inom justitiekanslerns laglighetskontroll att trygga ett balanserat tillgodoseende av de grundläggande fri- och rättigheterna och i synnerhet rättsskyddet och god förvaltning, samt att trygga tillgången till olika rättigheter. Vid justitiekanslersämbetet finns en digigrupp, som har berett och planerat justitiekanslerns laglighetskontroll som berör digitalisering i samband med förhandsgranskningen av författningar, i samband med den övriga statsrådsövervakningen, vid behandlingen av klagomål och i samband med undersökningen av ärenden på eget initiativ, så att man genom att kombinera olika infallsvinklar och metoder som hör till laglighetskontrollen ser till att den blir så verkningfull som möjligt. I digigruppen har man genomfört det program för laglighetskontroll som i huvudsak grundar sig på justitiekanslerns egna initiativ, där man har bedömt det automatiserade beslutsfattandet inom skatteförvaltningen⁴ och hos Folkpensionsanstalten,⁵ fördjupat sig i vissa problempunkter i den registerbaserade offentliga förvaltningen, såsom överbelastningen av Soteri-registret⁶ och bostadsdatasystemet⁷ samt granskat automationen och digitaliseringen inom rättsvården.

4 Justitiekanslerns beslut OKV/656/70/2024 gällande det automatiserade beslutsfattandet vid beskattningen, <https://oikeuskansleri.fi/-/automaattinen-paatoksenteko-verotuksessa>. För att upprätthålla förtroendet för myndigheternas beslutsfattande och erhålla en god referenspunkt beträffande genomförandet av det automatiserade beslutsfattandet, har man på justitiekanslerns eget initiativ undersökt och bedömt hur den nya reglering i vårt land som möjliggör automatiserat beslutsfattande tillämpas inom skatteförvaltningen och hur den har implementerats i reglerna rörande beslutsfattandet, datasystemen och de processer som hänför sig till beslutsfattandet.

5 Justitiekanslerns initiativ OKV/2213/70/2024.

6 Justitiekanslerns beslut OKV/2075/70/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/soteri-rekisterin-ruuhkautuminen-johtui-osittain-puutteellisesta-lainvalmistelusta> och justitiekanslerns utlåtande i samband med laglighetskontrollen OKV/2370/21/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/sosiaali-ja-terveydenhuollon-valvonnasta-annetun-lain-muuttamisesta>.

7 Justitiekanslerns beslut OKV/2041/70/2024 angående överbelastningen av bostadsdatasystemet, <https://oikeuskansleri.fi/-/huoneistotietojarjestelman-ruuhkautuminen>.

Digitaliseringsvänlig lagstiftning tryggar det föregripande rättsskyddet och god förvaltning

När det gäller tillgången till olika rättigheter och balansen mellan dem är det effektivast och samtidigt bäst också med tanke på stävjandet av kostnaderna att rättigheterna tryggas redan på förhand. I ett digitalt samhälle och i digital offentlig förvaltning innebär detta att tillgodoseendet av olika rättigheter planeras och programmeras samt implementeras också i datasystemen och i datastrukturerna. Det hör till de vedertagna men ständigt aktuella insikterna i det nordiska rättsliga tänkesättet om digitalisering att utvecklandet av datasystemen och algoritmerna samt dataprocesserna och de verksamhetsprocesser som bygger på datateknik ses som tätt sammanbundna med den verksamhet som parallellt med lagberedningsprocessen driver lagstiftarens arbete vidare. Denna infallsvinkel och begreppet automationsvänlig lagstiftning förekom i den norska rättslitteraturen redan på 1970-talet.⁸ Den erfarenhet som justitiekanslern fått av övervakningen av den digitala förvaltningen under verksamhetsåret 2024 stöder uppfattningen om att systemplaneringen utgör en fortsättning på lagstiftarens arbete samt är av stor betydelse för lagars verkställighet.

Implementeringen av en lag med hjälp av datasystem förutsätter flera val vid planeringen och genomförandet av datasystemet. I samband med dessa val kan det hända att det görs bristfälliga bedömningar eller inträffar fel som hindrar tillgång till deras rättigheter. I samband med digitaliseringen multipliceras felen sedan effektivt, och det är dyrt att korrigera ett felplanerat datasystem. Alla möjligheter som lagstiftningen erbjuder kan inte alltid på ett

Implementeringen av en lag med hjälp av datasystem förutsätter flera val vid planeringen och genomförandet av datasystemet. I samband med dessa val kan det hända att det görs bristfälliga bedömningar eller inträffar fel som hindrar individernas tillgång till deras rättigheter.

⁸ Som exempel kan man hänvisa till Bing, J. (1977). Automatiseringsvänlig lovgivning, *Tidsskrift for rettsvitenskap*, s. 195 – 227.

lönsamt sätt inkluderas i datasystemen, och därför ställs man inför val.⁹ Det är därmed ofta fråga om hur omsorgsfull rättslig prövning dessa val bygger på. När det gäller arbetsfördelningen mellan domstolarna och de högsta laglighetsövervakarna, där domstolskontrollen alltid är primär, är hanteringen av dylika systemproblem något som på ett naturligt sätt lämpar sig för de högsta laglighetsövervakarna. På grundval av de iakttagelser som justitiekanslern och biträdande justitiekanslern gjort inom ramen för laglighetskontrollen har det orsakats problem också i Finland då sådana normer av principiell karaktär som innefattar prövning har implementerats i datasystemen. Ett konkret exempel på ett sådant fall utgörs av frågan om vårdnadshavarnas tillgång till patientuppgifter rörande minderåriga i patientdatasystemet, vilket biträdande justitiekanslern meddelat flera beslut om. Svårigheterna med att finna en lämplig teknisk lösning utgör inte en godtagbar grund för att datasystemet fortfarande innefattar en åldersgräns som inte grundar sig på lag. I det patientdatasystem som bedömts vid laglighetskontrollen och i de verksamhetsprocesser som utnyttjar det har det inte heller genomförts något klart och enkelt förfarande för klienten genom vilket prövningen av hur patientuppgifterna om en minderårig synliggörs för barnets vårdnadshavare kan genomföras vid varje enskild patienthändelse. En sådan möjlighet bör dock finnas för att trygga självbestämmanderätten.¹⁰

De nordiska justitieombudsmannainstitutionerna har bedrivit samarbete när det gäller hur man redan på förhand skulle kunna övervaka det automatiserade beslutsfattandet och informationsutbytet i de datasystem som hänför sig till

-
- 9 Detta utgjorde den bakomliggande orsaken exempelvis till det klagomål som berörde den tidigare arbetskraftsförvaltningens e-tjänster, med anledning av vilket biträdande justitiekanslern meddelade beslutet OKV/1418/10/2020, <https://oikeuskansleri.fi/-/te-toimiston-tyovoimapolittiset-lausunnot-ja-sahkoinen-asiointipalvelu>. En e-tjänst som baserar sig på färdiga alternativ innefattar också en risk för missförstånd. Antagandet bakom planeringen och realiseringen av systemet verkade ha varit att klienten alltid ansöker om en arbetslöshetsförmån, och då detta inte var fallet, ledde e-tjänsten in på fel spår i systemet. I samband med utredningen av ärendet vid arbets- och näringsbyrån hade man inte korrigerat detta, trots klientens aktivitet. Arbets- och näringsbyråns förfarande hade lett till att klaganden hade getts ett arbetskraftspolitiskt utlåtande om att hen hade rätt till en arbetslöshetsförmån som hen inte ens hade ansökt om. Genom utlåtandet hade man i strid med klagandens intresse dessutom samtidigt förbrukat hens möjlighet att i ett senare skede avlägga kortvariga studier med hjälp av utkomstskydd för arbetslösa.
- 10 Biträdande justitiekanslerns avgörande OKV/653/80/2024 angående uppdateringen av HUS-sammanslutningens klient- och patientdatasystem (Apotti) beträffande vårdnadshavarnas tillgång till uppgifter om minderåriga, <https://oikeuskansleri.fi/-/hus-yhtyman-asiakas-ja-potilastietojarjestelma-ajantasaisuus-alaikaisten-tietojen-nakymisessa-huoltajille>.

skötseln av offentliga uppgifter. Justitiekanslern ordnade år 2023 en workshop angående temat tillsammans med Danmarks justitieombudsman.¹¹ Vidare har temat uppmärksammats i samarbetet mellan de nordiska och baltiska ländernas justitieombudsmän (och justitiekanslersämbeten som kan jämföras med justitieombudsmannainstitutionen) samt även med olika europeiska justitieombudsmannainstitutioner. I frågor som berör övervakning av automation och artificiell intelligens har vårt grannland Estlands justitiekansler också varit aktiv och initiativrik. För att utveckla olika infallsvinklar för övervakningen har justitiekanslersämbetet deltagit i och varit med om att ordna workshoppar rörande utvärdering av automation och digitala system tillsammans med universitetsforskare.¹² I Finland har man inom justitiekanslerns laglighetskontroll genom egna initiativ strävat efter att säkerställa att den allmänna lagstiftningen gällande automatiserat beslutsfattande verkställs väl hos de största myndigheter som utnyttjar automation. Därigenom har man strävat efter att skapa förtroende för det automatiserade beslutsfattandet samt främja att de möjligheter som automationen ger utnyttjas på ett rättsligt godtagbart sätt.

I Norge, Danmark och Sverige betraktas digitaliseringsvänlig lagstiftning eller sådan lagstiftning som skapar förutsättningar för digitalisering som en metod att föra samman effektivt fungerande marknader och välfungerande god förvaltning som grundar sig på den nordiska modellen samt utnyttjandet av digital teknologi. I Norge används begreppet digital välfärdsstat inom forskningen och i en del av de offentliga handlingarna.¹³ I Danmark, Norge och Sverige samt i Europeiska kommissionen har man strävat efter att fastställa lagstiftningsprinciper för digitaliseringsvänlig lagstiftning samt för dess särfall, automationsvänlig

11 Danmarks justitieombudsmans berättelse för år 2023 innefattar en temaartikel som beskriver arbetet vid övervakningen av IT-system, s. 48-51, https://www.ombudsmanden.dk/Media/638482443974399969/FO_Beretning%202023%209.4.23.pdf.

12 Som resultat av den internationella workshopserien publicerades i tidskriften Digital Society 2024 en samling temaartiklar där fokus låg vid de tänkesätt och planeringsmodeller som tillämpas vid implementering av lagstiftning i datasystem, se <https://link.springer.com/collections/idjeeicjba>. I min artikel beskriver jag den danska justitieombudsmannens och justitiekanslerns laglighetskontrollarbete rörande datasystem och utnyttjandet av dem, se Pöysti, T. The Precautionary Approach Design Pattern. DISO 3, 5 (2024). <https://doi.org/10.1007/s44206-024-00090-6>.

13 Nordrum, J., Fløysvik, C. & Ingunn, I. (2022). En vidunderlig ny velferdsstat? Rettsstaten møter den digitale velferdsstaten. Tidsskrift for velferdsforskning volum 25 (3), 1–19. DOI: <https://doi.org/10.18261/tfv.25.3.1> och Ik Dahl, I. (2024). Når retten møter fremtidens digitale velferdsstat. Stat og Styling volum 34 nr. 3, 35-42. DOI: <https://doi.org/10.18261/stat.34.3.7>.

lagstiftning.¹⁴ Den mest systematiska redogörelsen för principerna för den nordiska digitaliseringsvänliga lagstiftningen och som en del därav även för den automationsvänliga lagstiftningen finns i den bok av professorn vid Oslo universitet Dag Wiese Schartum rörande lagstiftningen i ett digitalt samhälle som utkom i Norge i början av år 2025, där 19 allmänna former av lagstiftning samt de principer som styr lagstiftningens innehåll presenteras.¹⁵ Enligt den uppfattning som justitiekanslern fått i samband med laglighetskontrollen är det både möjligt och ändamålsenligt att tillämpa de nordiska ländernas och Europeiska kommissionens regleringsprinciper och redskap för utvärdering av regleringen också i samband med lagberedningen i Finland, som komplement till våra anvisningar om författningsberedning och om bedömning av lagstiftningens konsekvenser.¹⁶

Till de centrala budskapen från praxisen i de övriga nordiska länderna hör vikten av en korrekt förståelse av teknologineutralitet samt tillräckligt tydligt särskiljande av å ena sidan en exakt tillämpning av rättsregler utan någon betydande prövningsrätt och å andra sidan prövning som grundar sig på omfattande bedömning av fakta och värderingsbaserade principer. Detta behövs för att möjliggöra automation. Tydliga regler kan automatiseras, och vid beredningen finns det skäl att dryfta vilka möjligheter digital verkställighet och automatiserbarhet ger. Automation förutsätter dessutom att det finns tillgång till omprövningsförfarande eller något annat motsvarande rättsskyddsmedel som kan tillgripas snabbt och som även i praktiken är effektivt för att korrigera eventuella fel. Den största nyttan med automationen återfinns emellertid bland de funktioner som stöder det

14 I Norge har digitaliseringsdirektoratet, som är Norges digitaliseringsmyndighet, utfärdat anvisningar om digitaliseringsvänlig reglering: <https://www.digdir.no/datadeling/veileder-digitaliseringsvennlig-regelverk/2856>. I Europeiska unionens verktygslåda för bättre reglering finns riktlinjer om beredningen av anvisningar och reglering som lämpar sig för ett digitalt samhälle, se Better Regulation Toolbox, 2023, https://commission.europa.eu/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox/better-regulation-toolbox_en, se särskilt TOOL#28. Den danska Digitaliseringsstyrelsen har fastställt principer för tydlig reglering med avseende på digitaliseringen, som finns tillgängliga här: <https://digst.dk/digital-transformation/digitaliseringsklar-lovgivning/>.

15 Wiese Schartum, D. (2025). Lovgivning i et digitalt samfunn. Om å bruke lover for å fremme og temme algoritmene. CompLex, University of Oslo, särskilt s. 91–141; boken finns tillgänglig som öppen publikation här: https://www.jus.uio.no/ifp/forskning/om/publikasjoner/complex/2025/complex_2025_1.pdf.

16 Justitiekanslerns utlåtande om slutrapporten för programmet för främjande av digitaliseringen, OKV/2791/21/2022, <https://oikeuskansleri.fi/-/digitalisaation-edistamisen-ohjelman-tyoryhman-loppuraportti>.

egentliga beslutsfattandet, och det finns också fördelar som hänför sig till att tjänsterna och processerna samt uträttandet av ärenden kan organiseras på ett nytt sätt.

Digitaliseringsvänlig lagstiftning är tillräckligt enkel, och förhållandet mellan allmän lagstiftning och speciallagstiftning är tydligt, liksom lagstiftningens syfte. Detsamma gäller förhållandet mellan olika lagar samt förhållandet till Europeiska unionens lagstiftning.¹⁷ För att fördelarna med digitaliseringen ska uppnås innebär detta för lagstiftningsarbetet i vårt land att förhållandet mellan den nationella regleringen och Europeiska unionens lagstiftning ska vara tillräckligt tydligt och att man noggrant och även kritiskt bör bedöma nyttan med den tilläggsreglering som utarbetas utöver unionslagstiftningen, samt bedöma hur smidigt den kan tillämpas. Inom tillämpningsområdet för Europeiska unionens förordning om artificiell intelligens (EU) 2024/1689 är utgångspunkten att det inte behövs någon nationell tilläggsreglering och att sådan inte heller i allmänhet får utfärdas. Om regeringen vill främja digitalisering, innovationer och automatisering av förvaltningen i Finland, ska den lagstiftning som berör saken vara tydlig och lätt att tillämpa. Man ska undvika att skapa en överflödig administrativ börda, som uppkommer i synnerhet ifall lagstiftningen lämnar onödigt många frågor öppna för tolkning.¹⁸

Digitaliseringen av den offentliga förvaltningen hämmas av den nuvarande splittade och otydliga lagstiftning som berör dataskyddet och offentligheten samt övriga frågor som är centrala i samband med digitaliseringen. Ett hållbart utnyttjande av digitaliseringen skulle främjas av att man dryftar möjligheterna att förtydliga regleringen.¹⁹ Brister i det rättsliga kunnandet och i modet att tillämpa lagstiftningen utgör i praktiken hinder för utnyttjandet av de möjligheter som digitaliseringen ger. Tillräckligt rättsligt kunnande om den aktuella lagstiftningen

17 Vikten av tydlig reglering betonas bland annat i principerna för den danska digitaliseringsklara lagstiftningen, se Digitaliseringsstyrelsen, <https://digst.dk/digital-transformation/digitaliseringsklar-lovgivning/vejledning/>.

18 Justitiekanslerns utlåtande om det nationella genomförandet av förordningen om artificiell intelligens, som gavs i samband med förhandsgranskningen av författningarna, OKV/2594/21/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/tekoalyasetuksen-kansallinen-toimeenpano>.

19 Justitiekanslerns utlåtande om reformen av dataskyddslagstiftningen, OKV/1563/21/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/tietosuojasaantelyn-uudistus>.

främjar därmed utnyttjandet av digitaliseringen. Styrning som stöder utvecklandet av lagberedningen och förvaltningen samt de anvisningar som centrala tillsynsmyndigheter utfärdar och deras möjligheter att inom ramen för sina roller tillhandahålla handledning är likaså av väsentlig betydelse när det gäller att gripa tag i de möjligheter som digitaliseringen ger. Till de viktiga aktörerna i detta sammanhang hör exempelvis dataombudsmannen och i synnerhet Europeiska dataskyddsstyrelsen och Europeiska AI-byrån samt Europeiska rådet för artificiell intelligens.²⁰ I Norge betonas kunnandet och resurserna hos de ministerier som svarar för lagberedningen samt uppföljningen av att lagarna är uppdaterade och beredskapen att vid behov snabbt vidta behövliga lagstiftningsåtgärder.

Registercentreringen och separationen mellan lagberedningen och datasystemarbetet utgör två aktuella systemrisker i den finländska digitala förvaltningen

När det gäller digitaliseringen av det finländska samhället och den offentliga förvaltningen är det möjligt att skönja två risker som kräver särskild uppmärksamhet. Det finns skäl att fästa vikt vid dessa. I Finland finns det för det första en benägenhet att genomföra stora lagstiftningsreformer, vid vars verkställighet omfattande datasystemreformer står i en central position. Trots att regleringen är teknologineutral är det i samband med dessa reformer synnerligen viktigt att lagberedningen och utvecklandet av datasystemen samt allokeringen av resurserna och styrningen av processerna inom förvaltningen sker som en enhetligt ledd helhet. Dessutom är det viktigt att man redan vid lagberedningen drar försorg om att lagen är möjlig att verkställa också för datasystemens del samt i de nya processer där datasystemen utnyttjas. För det andra är Finland det förlovade landet för olika omfattande register, och inom förvaltningen stöder man sig i stor omfattning på uppgifter som finns i centraliserade register.

²⁰ Justitiekanslerns utlåtande om slutrapporten för programmet för främjande av digitaliseringen, OKV/2791/21/2022, <https://oikeuskansleri.fi/-/digitalisaation-edistamisen-ohjelman-tyoryhman-loppuraportti>. Justitiekanslerns anförande i regeringens aftonskola om artificiell intelligens 2.10.2024, OKV/357/24/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/valtioneuvoston-oikeuskanslerin-puheenvuorohallituksen-iltakoulun-tekoalya-koskevassa-keskustelussa-2.10.2024>.

Inom justitiekanslerns laglighetskontroll har man till denna del på eget initiativ undersökt överbelastningen av bostadsdatasystemet, som är viktigt för både medborgare och företag, samt överbelastningen av Soteri-registret, som berör tjänsteproducenter inom social- och hälsovården och som är av avgörande betydelse för social- och hälsovårdsbranschen och för möjligheterna för branschens företag och företagare att utöva sin näring. I lagstiftningskedet och vid beredningen av lagstiftning och lagstiftningsreformer hör det till ministeriets skyldighet att under beredningsskedet tillsammans med andra myndigheter bedöma och förutse de behov som riktar sig mot systemen och deras användning samt mot de processer som baserar sig på systemen.²¹ Jag konstaterade att det utgör ett allmänt krav för genomförandet av lagstiftningsreformerna och av de digitaliseringsprojekt som hänför sig till dem att det bedöms vilka krav verkställigheten av lagen och mer generellt de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna samt god förvaltning ställer på datasystemen, på utvecklandet av dem och på anskaffningen av datasystem. Behövliga datasystemprojekt ska genomföras i nära samband med lagberedningen, så att det i enlighet med god förvaltning finns förutsättningar för verkställighet av lagstiftningen också för datasystemens del.²²

Till god lagstiftning för ett digitalt samhälle och god digital förvaltning hör att man på förhand drar försorg om rättsskyddet och god förvaltning. Då finns det skäl att fästa uppmärksamhet vid riskerna och vid hur de så smidigt som möjligt kan avhjälpas, så att inte rättsskyddet för individer eller företag äventyras och dessa inte försätts i orimligt besvärliga situationer. Finland är de stora registrens förlovade land, där register används i vidsträckt omfattning. Det finns betydande allmänna och enskilda risker förknippade med omfattande centraliserade register.

21 För bostadsdatasystemets del hade man i lagstiftningskedet enligt justitiekanslerns bedömning i huvudsak tillräckligt väl förutsett de behov som riktar sig mot systemet. Justitiekanslerns beslut OKV/2041/70/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/huoneistotietojarjestelman-ruuhkautuminen>.

22 Justitiekanslerns beslut OKV/2075/70/2024, där han konstaterade att överbelastningen av Soteri-registret delvis berodde på bristfällig lagberedning, <https://oikeuskansleri.fi/-/soteri-rekisterin-ruuhkautuminen-johtui-osittain-puutteellisesta-lainvalmistelusta>. Vid beredningen av den nya lagen om Soteri-registret och tillsynen över tjänsteproducenter inom social- och hälsovården klarade ministeriet inte av att i samband med lagberedningen tillräckligt väl förutse vilken tid och vilka resurser verkställigheten av lagen skulle kräva. Dessutom hade registreringssystemet tagits i bruk medan det ännu till vissa delar var halvfärdigt. Tiden mellan lagens godkännande och dess verkställighet var inte heller tillräckligt lång.

I den reglering som utarbetas angående registren, exempelvis angående inkomstdatasystemet och det positiva kreditupplysningsregistret, bör skyddet för personuppgifter och de övriga grundläggande fri- och rättigheter som tryggas i grundlagen respekteras. Det uppkommer lätt ett spänningsförhållande mellan utvidgningar av registren eller av de registrerade uppgifternas användningsändamål och privatlivsskyddet samt skyddet för personuppgifter. En felaktig uppgift i ett centraliserat register kan orsaka en individ eller ett företag betydande skada eller olägenhet. I den förvaltning där registrerade uppgifter utnyttjas bör man enligt min uppfattning i framtiden lägga fokus vid att uppgifterna i registren är korrekta och lätta att korrigera samt vid att det finns rättsskyddsgarantier för sådana fall där det förekommer fel i uppgifterna. Dessa krav utgör centrala garantier för god förvaltning och för rättsskyddet. Kravet på att uppgifterna ska vara korrekta och felfria i förhållande till de ändamål för vilka de behandlas samt att de ska vara möjliga att korrigera hör till de allmänna dataskyddsprinciper som anges i artikel 5.1 d i EU:s allmänna dataskyddsförordning. Den personuppgiftsansvarige svarar för att dessa principer följs, men då uppgifter i stor omfattning samlas in och lämnas ut till och från förvaltningen finns det skäl att dra försorg om att därmed förknippade förvaltningsrättsliga rättsskyddsmedel tillhandahålls i samband med utnyttjandet av uppgifter, samt att eventuella fel kan korrigeras smidigt, så som dataskyddslagstiftningen förutsätter. Likaså bör man dra försorg om att registren och uppdateringarna av dem fungerar korrekt, att registren hålls uppdaterade och att dröjsmål inte förekommer.²³

23 Justitiekanslerns utlåtande i samband med laglighetskontrollen om utvidgning av det positiva kreditupplysningsregistret så att det även innefattar uppgifter om husbolagslån, OKV/2659/21/2024, <https://oikeuskansleri.fi/-/positiiviseen-luottotietorekisteriin-lisattavat-tiedot-taloyhtiolainoista>; justitiekanslerns promemoria angående förhandsgranskningen av regeringens proposition med förslag till ändring av lagen om inkomstdatasystemet och lagen om ett positivt kreditupplysningsregister, OKV/2040/23/2024. Se temaartikeln i denna berättelse "Tillsynen över digitaliseringen tryggar de grundläggande fri- och rättigheterna samt en smidig vardag". Grundlagsutskottet har med beaktande av 21 § i grundlagen och kravet på att utövning av offentlig makt ska grunda sig på lag förutsatt att varken kraven på god förvaltning eller partens rättsskydd får äventyras i samband med det automatiserade beslutsfattandet, inte heller då det är fråga om verksamhet av masskaraktär (GrUU 81/2022 rd, GrUU 7/2019 rd, s. 8–9; se även GrUU 49/2017 rd, s. 5, GrUU 35/2005 rd, s. 2).

Avslutningsvis

Digitaliseringen har betydande konsekvenser för utvecklingen av produktiviteten, som hör till de stora framtidsfrågorna för samhället, företagen och individerna samt för hela det finländska välfärdssamhället.

Regleringen av digitaliseringen och av den digitala teknologin väcker många frågor av grundläggande karaktär. En del av frågorna är nya, medan en del av frågorna berör återkommande rättsliga problem, som behöver lösas i delvis nya förhållanden. I Europeiska unionens och Finlands lagstiftning är det motiverat att trygga en balanserad tillgång till olika grundläggande fri- och rättigheter samt övriga rättigheter och god förvaltning.

Samtidigt finns det skäl att se till att den börda som lagstiftningen medför inte blir oskäligt tung och att det inte uppställs onödiga hinder för innovationer eller för främjande av produktiviteten. Vid balanseringen är ett systematiskt utvecklande av digitaliseringsvänlig lagstiftning till hjälp. Därmed byggs samtidigt en hållbar grund för det nordiska digitala välfärdssamhället.

Digitaliseringen har betydande konsekvenser för utvecklingen av produktiviteten, som hör till de stora framtidsfrågorna för samhället, företagen och individerna samt för hela det finländska välfärdssamhället.